

І ДО 925-РІЧЧЯ МІСТА ЛУЦЬКА

УДК 94.336:74:737.11(477.82)

Ігор Пасюк (м. Луцьк)

СРІБНІ ТА ЗОЛОТІ МОНЕТИ ЛУЦЬКА У XIV-XVI СТ.

У статті йдеться про випуск срібних та золотих монет в Луцьку у XIV-XVI ст. з їхніми регіональними особливостями. Звернено увагу на карбування цих монет як перших власних грошей на Волині.

Ключові слова: Луцьк, Волинь, грошовий обіг, монета, грош, денарій, португал.

Актуальність. Грошовий ринок і грошовий обіг завжди викликали інтерес дослідників, оскільки вони пов'язані з розвитком економіки, культури, техніки тощо. Грошовий обіг на Волині за вказаний проміжок часу і вивчення монет дозволяють аналізувати численні зв'язки цієї області з іншими регіонами Європи. Володарі Волині князі Любарт та Вітовт карбували власну грошову одиницю в Луцьку, впливаючи на грошовий обіг.

Стан вивчення проблеми характеризується дослідженнями нумізматів, істориків, краєзнавців та появою нових нумізматичних каталогів, окремими статтями й монографіями. Дослідженню цього питання приділили увагу М. Котляр, О. Сіверс, М. Кучинко, Ю. Барейша, Д. Гулецкі, А. Грамика, А. Криваручка, волинські дослідники В. Свінцицький, В. Савицький, В. Чоп'юк та ін.

Мета і завдання дослідження. Вивчити грошовий ринок Волині у визначений період, показати його особливість. Дати характеристику луцьким монетам.

Виклад основного матеріалу. Так званий «безмонетний період» на руських землях, тому числі і на Волині, у XIV-XVI століттях змінюється стадією обігу литовсько-польських грошових еквівалентів часу середньовіччя та карбуванням, хоча й у незначному обсязі, власних монет у Луцьку, Львові, Києві¹. У той час на Волині як частині Європи в обігу перебувала загальноєвропейська валюта під назвою празький грош. Високопробні та зручні для користування срібні празькі гроші досить швидко стали міжнародним засобом платежів. Ці монети вже з другої половини XIV століття завоювали панівне місце на грошових ринках західноукраїнських земель. Майже кожний з монетних скарбів XIV-XV ст. містить празькі гроші.

Про те, що празькі гроші набули широкого

вжитку і на Волині, свідчать численні скарби. Це, зокрема, пулганівський скарб із 400 празькими грошами, луцький (датований до 1346 року) з 185 празькими грошами; володимир-волинський (1884 р.) з празькими грошами Карла I²; володимир-волинський з 21 празькими грошами³; скарб із с. Яровиця Ківерцівського та с. Сосниця Локачинського районів⁴; скарб із с. Соснина Іваничівського району (42 празьких гроша⁵) та скарб із с. Селище. Також у грошовому обігу брали участь угорські гроші короля Роберта (XVI ст.), які за вагою відповідали стандарту празьких грошей. Цікаво, що при підрахунку празьких грошей застосовувалася нова грошово-лічильна одиниця – копа, яка складалася з 60 монет. Нарівні з копою на Волині вживалась і стара грошово-лічильна гривна (48 грошів). Крім того, і сам грош виступав у ролі лічильної одиниці, що дорівнювала спочатку 12, згодом 16, а з 1398 року – 18 денаріям⁶.

У згаданих вище скарбах ще не було монет Луцька. Лише в 2006-2009 рр. на Волині були знайдені монети князя Дмитра-Любарта, який з 1340 по 1385 роки був останнім володарем Володимиро-Галицької землі. На аверсі монети викарбувано зображення герба Волині – рівнораменного хреста, на реверсі – герба Галичини лева. Використання Любартом цих гербів можна пояснити тим, що, по-перше, Любарт у 1331 році одружився на дочці володимирського князя Андрія Юрійовича Агрофіні, та став наступником волинських князів. По-друге Любарт наслідував по матері Леоніді (Євні) Галицьке князівство, оскільки вона була галицькою княжною⁷.

Перша монета Любарта була знайдена 1911 року у складі сосницького скарбу і була помилково трактована як монета Володимира Ольгердовича. Дещо згодом її трактували вже як монету Скиргайла, що князував у Києві у 1394-1396 роках, – деякий час той використовував зображення лева на своєму гербі. Ця

версія спростована білоруським дослідником Ю. Барейшею, котрий вказав на помилковість ілюстрування печатки Войтили, швагра великого князя Ягайли⁸. Відомо близько п'ятдесяти монет, вага яких складає 1/10 від ваги празького гроша і коливається від 0,3 до 0,4 г, з пробєю срібла від 653 до 900⁹.

Аналіз цих монет дозволяє визначити що вони карбувалися у трьох різновидах: I — голова лева майже торкається хвоста: герб князя Дмитра-Любарта (1340-1384); II — голова лева повернута вліво; III — голова лева повернута вправо. Два останні типи характерні для монет Федора Любартовича у різні періоди його правління (1384-1393, 1431 рр.). Характерно, що останній тип представлений лише двома виявленими монетами. Всі монети були знайдені в Луцькому та Володимирському районах Волині, що пояснюється важливим впливом цих двох міст на економічне життя Волинської держави. (Зображення монет див. у додатку.)

Поруч із празькими грошами в скарбах на Волині також зустрічаються монети князя Вітовта і так звані півгроші. Цей термін застосовувався до чеських монет у першій половині XIV ст., а пізніше — до литовських та польських вартістю 1/2 празького гроша. Польські гроші були продовженням випуску так званих кварталників.

Більшість литовських півгрошів у скарбах можна пояснити тим, що литовські монети набагато якісніші від польських та їхнє співвідношення щодо вартості дорівнювало 4:5. (Наявність литовських монет в українських скарбах мотивується тим, що польські королі одночасно були і князями литовськими.). По-друге, з приходом до влади князя Олександра I Вітовта (1392-1430) почався випуск нових грошей типу «колюмни» (аверс — колони, реверс — постать із хрестом («дзядек з крижем»), згодом — спис із хрестом, вагою 0,24-0,33 г, проба близько 400. Ці монети бились одним штемпелем як у Вільно, так і в Луцьку, який із 1387 року став резиденцією Вітовта. Можливо, і через перенесення сюди, подалі від кордонів, монетного двору після погіршення відносин з Тевтонським орденом. Герб «колюмна» — це особливий герб Вітовта, а знак «постать із хрестом» — знак митрополита Київського і всієї Русі Купріяна. Цей сподвижник Вітовта вінчав у Луцьку його дочку Софію з московським князем Василем Дмитровичем та вів переговори з Тевтонським ор-

деном і перемовини 1405 року між Вітовтом і Ягайлом)¹⁰.

На думку В. В. Зварича, ці монети були випущені в Луцьку Вітовтом у 1384-1388 рр.¹¹ Найповажніші скарби знайдено у Луцьку 1898 року (2800 шт.) та у Вільно в 1941 році — близько 2000 шт. Переважно монети знаходять у Луцьку або поблизу нього:

— монетний скарб, загорнутий у полотно, зі складу якого в 1901 р. до Київського церковного музею було передано два празькі гроші і 160 денаріїв типу «колюмни» спис з хрестом (Луцьк, 1894р.)¹²;

— с. Одерради, скарб литовських монет; — смт Торчин, на березі р. Сарни, 915 литовських монет, у 1966 році¹³.

Відомі на Волині й унікальні знахідки монет — аналогів наслідування монетам Джанібєка. (Із 17 типів, приписуваних Федору Ольгердовичу, 2 типи знайдено на Ковельщині та 1 — у Білорусі)¹⁴. Литовських монет випущено чотири типи:

- 1) Монети із написом «печат» і зображенням списа;
- 2) Монети із зображенням списа і литовського герба «колюмни»;
- 3) Монети із зображенням литовських гербів «погоня» та «колюмни»;
- 4) Монети із зображенням герба «погоня» і подвійного хреста.

Основні скарби цього періоду:

— Луцьк, 1898 р. Знайдено 8 празьких грошів Вацлава IV та 14 литовських грошів типу «колюмна», 3 польські монети Владислава Ягайла, а також мідну підвіску до сережки. Скарб передано до Київського церковно-археологічного музею;

— Луцьк, 1898 р. У садибі Слюсаревського знайдено горщик із кількома фунтами литовських денаріїв типу «колюмна» і підвісками до серег;

— с. Пулганів (нині Промінь Луцького району), 1897 р. Знайдено горщик із 400 празькими грошами та 800 литовських денаріїв і галицько-руських півгрошів Владислава Опольського (1372-1379)¹⁵.

— Бердичів Житомирської обл., 1884 р. Знайдено 172 празьких гроша та 197 литовських грошів¹⁶.

— с. Семеринки, Луцького району (литовські монети).

Багато монет Вітовта, порівняно з монетами Любарта, дозволяє припустити, що основна кількість монет Любарта була перекарбована

на Вітовтом, адже проба їх була майже вдвічі вищою (при Любарті 72-78, а при Вітовті — лише близько 40 %). Та й вага монет зменшилася з 0.35-0.45 г до 0.3-0.33 г.. Тому цілком зрозуміло, що монети Любарта поступово вилучались із обігу для нової емісії¹⁷.

Надзвичайно цікавим є факт карбування в 1568 році в Луцьку золотих португалів. Карбували їх луцькі золотарі Антонець та Яхім, які виготовили 508 монет. Усі виготовлені луцькими ремісниками португали були призначені для виплати кримським ханам¹⁸.

Португали карбувалися українськими золотарями також в окремих випадках на за-

мовлення державних фінансових чиновників. Сам же португал важив понад 35 г золотом. Уперше ці монети карбувалися королем Емануїлом (1495-1521) передовсім задля винагород. У Польщі вони карбувалися з 1562 року (1 португал дорівнював 10 золотим).

Отже факт карбування у Луцьку срібних та золотих монет дає нам змогу стверджувати: грошовий ринок Волині відігравав значну роль у фінансовому житті Європи згаданого періоду. До списку монетарень України слід додати й луцький монетний двір, де карбувалися перші в Україні монети.

Монети Дмитра-Любарта Гедиміновича та Федора Любартовича, знайдені на території Волинської області (три типи)

Джерела та література

- 1 Прищепя Б.А. Историчне красназнавство Волині : Навчальний посібник / Б.А. Прищепя, О.П. Прищепя. — Рівне: ПП ДМ, 2008. — С.304-305.
- 2 Сиверс А.А. Топографія кладов с пражскими грошами / А.А. Сиверс // Труды нумизматической комиссии. — Петроград, (б. и.), 1922. — Т.2. — С.11.
- 3 Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии / В. Б. Антонович // Труды Археологического съезда. — М., 1901. — Т. I. — С.49.
- 4 Зварич В. В. Монетні скарби західноукраїнських земель як історичне джерело / В. В. Зварич // Вісник. Серія історична, випуск 8. — Львів, 1972. — С.62-63.
- 5 Кучинко М. М. Археологічні пам'ятки Волині. / М. М. Кучинко, Г. А. Охріменко — Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1995. — С.62.
- 6 Kamiński Czesław Katalog monet polskich (1587-1632) / Kamiński Czesław, Kurpiewski Janusz. — Warszawa: Krajowa agencja wydawnicza, 1990. — С.136
- 7 Пасюк І. М. Грошовий обіг на Волині з найдавніших часів до нашого часу / І. М. Пасюк. — Луцьк, ПВД «Твердиня», 2008. — С.39.
- 8 Бэрэйша Ю. Аб атрыбуцыі, сімволіцы і датаванні манет ВКЛ зі львом і крыжам / Ю.Бэрэйша // Банкаўскі Веснік. — Чэрвень 2007. — С.39.
- 9 Савицький В., Монети Дмитра-Любарта / В. Савицький В. Чоп'юк // Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник. Вип.5. — Луцьк, 2009. — С.152-159.
- 10 Манеты Беларуси да 1707 года / склад Д. Гулецькі, А. Грамыка, А. Крываручка — Минск: Лагвінаў, 2007. — С. 39.
- 11 Зварич В. В. Вказ. праця. - С.39
- 12 Кучинко М. М. Вказ. праця. - С.79.
- 13 Там само. - С.82.
- 14 Пасюк І. М. Вказ. праця. - С.25.
- 15 Антонович В. Б. Вказ. праця. - С.45-47.
- 16 Сиверс А.А. Вказ. праця. - С.14.
- 17 Савицький В. Монети Любарта / В. Савицький В. Чоп'юк // Наукові записки з проблеми волинезнавства. Випуск 1. Збірник наукових статей та матеріалів, присвячений 45-річчю від дня народження С. Д. Панишка / Упор. О.Є. Златогорський. — Луцьк, 2008. — С. 130.
- 18 Сас М. Ф. Феодальные города Украины в XV – 60 гг. XVI в. / М. Ф. Сас — К.: АН УССР, 1989. — 21 с.

Игорь Пасюк

Серебряные и золотые монеты Луцка в XIV-XVI ст.

В статье рассказывается о выпуске серебряных и золотых монет в Луцке в период XIV-XVI вв. с их региональными особенностями. Обращено внимание на чеканку этих монет как первых собственных денег на Волыни.

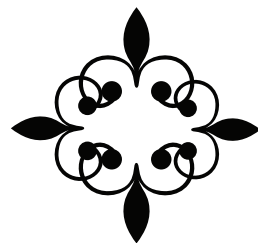
Ключевые слова: Луцк, Волынь, денежное обращение, монета, грош, денарий, португал.

Igor Pasyuk

Silver and golden coins in Lutsk in XIV-XVI centuries

The article discusses the release of silver and gold coins in Lutsk during the XIV-XVI centuries with their regional characteristics. An attention is paid to the minting of these coins as the first of its own money in Volhynia.

Keywords: Lutsk, Volyn, currency, coin, grosh, denarius, portuguese.

Валентина Петрович (м. Луцьк)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА ТА МІСТА ЛУЦЬКА XV – 60-Х РР. XVI СТ.

За даними писемних джерел та архівних матеріалів у статті визначено найвищі посади Волинського воєводства та міста Луцька за часів Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. З'ясовано статус і функціональні обов'язки воєвод і старост як найвищих представників королівської влади на місцях та війта як одного з найвищих представників міського самоврядування. Проаналізовано їхні стосунки з мешканцями міста Луцька – адміністративної столиці Волинського воєводства.

Ключові слова: посадові особи, урядовці, воєводство, воєвода, староство, староста, магдебурзьке право, магістрат, війт, радці, лавники, цехова організація, суд.

Одним із важливих завдань вітчизняної історичної науки є вивчення українських міст, які були торгово-ремісничими, політико-адміністративними та культурними осередками. Інтенсивному розвитку міст сприяло надання їм магдебурзького права, яке зміцнювало соціальний статус міщан і прискорювало еволюцію органів місцевого самоуправління. Діяльність найвищих представників королівської влади на місцях і міського самоврядування великою мірою сприяли цим процесам, тож їм присвячено чимало наукових досліджень. У них розглядалися питання застосування магдебурзького права та його позитивна роль у роботі міського самоврядування.

Запровадження магдебурзького права порушували в своїх працях М. Довнар-Запольський¹, М. Владимирський-Буданов², М. Грушевський³. Ці дослідники неоднозначно ставилися до впровадження магдебурзького права в українських містах. О. Компан здійснила комплексне дослідження міст Правобережної та Лівобережної України. Аналіз соціально-економічних та політичних умов дозволив їй визначити закономірності запровадження магдебурзького права та дати позитивну оцінку впливу самоуправління на розвиток міст⁴. Дослідник історії українських міст епохи феодалізму, П. Сас впровадження магдебурзького права пояснював об'єктивними передумовами. Він зазначав, що внаслідок поширення права на самоуправління виникли сприятливі умови для подальшого соціально-економічного розвитку міст України та збільшення торгово-ремісничої діяльності міщан⁵. У своїх подальших дослід-

ження П. Сас визначив особливості формування органів міського самоврядування, їхній склад та повноваження⁶. Висвітлюючи діяльність в містах королівських і магістратських урядовців, В. Марочкін приділив головну увагу опису їх владних функцій⁷.

У науковій літературі достатньо глибоко проаналізовані питання соціально-економічного розвитку українських міст, становлення цехового устрою, піднесення торгівлі. Вчені визначили склад виборних органів самоуправління. Проте в переважній більшості праць в центрі уваги знаходилася історія міст, а питання розвитку самоуправління та функціональних обов'язків найвищих посадових осіб не відносилися до головних завдань наукових розвідок.

Актуальність обраної теми впливає із завдань комплексного дослідження міст Волинської землі і, зокрема, Луцька – одного з найбільших міст, адміністративного центру Волинського воєводства за часів Речі Посполитої. В контексті вивчення політичної та соціально-економічної історії міста недостатньо дослідженою залишається проблема організації системи його органів державного та міського значення. Важливим є також введення в науковий обіг писемних матеріалів та архівних документів, які дали можливість з'ясувати роль та значення діяльності у розвитку органів місцевого самоврядування таких посадових осіб як воєвода, староста та війт.

Метою запропонованої роботи є визначення статусу найвищих посадових осіб – представників королівської влади на місцях. Тож вирішення основного завдання дослідження